

LgV20 Jazyky Střední Asie,
Sibiře a Dálného Východu
(Turkické jazyky)

Mgr. Matyáš Foltýn

Shrnutí

Probraná látka a co čekat v písemce

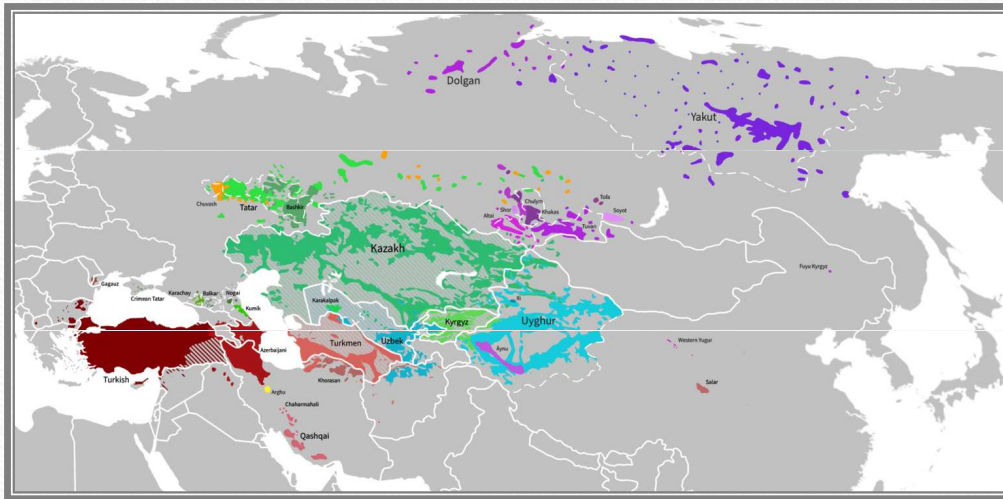
- altajská makrorodina / sprachbund
 - přehled jazykových rodin
 - turkická jazyková rodina
 - geografické vymezení
 - vzájemná srozumitelnost
 - základní vlastnosti turkických jazyků
 - základní vlastnosti turkických jazyků
- historické okénko
 - turkická domovina
 - historický vývoj správních celků
- prototurkičtina
 - (základní přehled fonologie)
 - základní přehled morfologie)
- stará turkičtina
 - dialekty
 - forma zápisu
- přehled větví a zástupců
 - (chronologické & územní vymezení)
 - diachronní fonologické změny
 - (základní přehled fonologie)
 - základní přehled morfologie)
 - (forma zápisu)

Altajská makrorodina / sprachbund

- uralo-altajská makrorodina / sprachbund
 - uralské jazyky
 - altajské jazyky
- altajská / transeuroasijská makrorodina / sprachbund
 - tunguzské jazyková rodina
 - mongolská jazyková rodina
 - turkická jazyková rodina
 - (japonsko-rjúkjúské jazyky)
 - (korejština)
 - (...)
- proč?
 - vokalická harmonie
 - SOV slovosled
 - aglutinace
 - absence rodu
 - lexikální a morfologické shody
- proč ne?
 - lze vysvětlit jazykovým svazem
 - historicky spíše konvergence
 - nepřesvědčivá data

Turkická jazyková rodina

- geografické vymezení

- základní vlastnosti
 - absence gramatického rodu
 - aglutinace
 - dvě gramatická čísla
 - posesivní sufixy
 - pádový systém
 - spona
 - vokalická harmonie
 - SOV slovosled

Princip a příklady

- aglutinace (morf. typ.)

- typ flexe, kde kmen slova v daném pořadí přibírá několik kategorií zpravidla jednofunkčních sufixů

tur. **ev-ler^N-im^{POSS}-den^C** „z mých domů“

krymčák. **yolilayıcı-lar^N-imiz^{POSS}-dan^C-dır^{COP}**
„je z našich příbuzných“

!! čuvaš. **čávaš vulakan-ě^{POSS}-sen^N-e^C** „čuvašským posluchačům“

karaim. **tab-yl^V-ma^{NEG}-dy^T-m^{P&N}** „nebyl jsem nalezen“

tatar. **aşa-ma^{NEG}-yaçaq^T-min^{P&N}** „nebudu jíst“

tur. **pilot-(tu^T)-m^{COP}** „(byl) jsem pilot“

- SOV slovosled (podmět-předmět-přísudek)

tur. **Zürafa tavuğu selamlıyor.** „Žirafa zdraví kuře.“

tatar. **Pingvinnar pitstsanı yaratalar.** „Tučňáci milují pizzu.“

- vokalická harmonie (+ asimilace velárních kons.)

- dálková asimilace vokálů přizpůsobující následující vokály s ohledem na předozadnost, příp. i zaokrouhlenost

***kökerčin** „holub“ > tur. **güvercin**, kar-bal. **kögürçün**

kazach. **dos-tar^N-imiz^{POSS}-ğa^C** „naším přátelům“
× **äriptes-ter^N-imiz^{POSS}-ge^C** „naším kolegům“

tatar. **aşa-ma^{NEG}-yaçaq^T-min^{P&N}** „nebudu jíst“
× **eç-mä^{NEG}-yäçäk^T-men^{P&N}** „nebudu pít“

!! nedodrží se akorát v uzbečtině,
např. **it-lar^N-im^{POSS}-dan^C**, **ich-ma^{NEG}-yajak^T-man^{P&N}**

Prototurkičtina - fonologie

- vokální inventář
 - 8/10 vokálů
 - kvadrupartitní opozice
 - vokální harmonie
- konsonantický inventář
 - 17⁺¹ konsonantů
 - rekonstruovány dvě fáze: PT₁ → PT¹
 - další následné časově špatně určitelné změny

	Přední		Zadní	
	nezaok.	zaokr.	nezaok.	zaokr.
zavř.	ī ī /i/	ü ü /y/	ı ı /ɨ/	u ü /u/
střed.	ē ē /e/	ö ö /ø/	e ē /ə/	o ö /o/
otevř.	ä ä /ɛ/		a ā /a/	

Prototurkičtina		Lab.	Alv.	Pal.	Vel.	Glott.
Okl. & afr.	napjaté	p ¹	t	ç	k	
	nenapjaté	b	d ¹ > ð		g ¹ > ɣ	
Frikativy				s		h > ø
Nazály		m ¹	n ¹	ŋ ¹	ŋ ¹	
Likvidy	laterální		l ¹	ʃ ¹		
	vibranty		r ¹	ʀ ¹		
Aproximanty				j		

¹ nemůže stát na začátku slova

Prototurkičtina - morfologie

- nomina

- absence gramatického rodu
- singulár, plurál, duál (?)
- posesivní sufixy
- 8 pádů
- (predikát)

	prototurk.
N	* <i>eb</i>
G	* <i>ebniŋ</i>
D	* <i>ebge</i>
A	* <i>ebni(g)</i>
L	* <i>ebde</i>
Ab	* <i>ebden</i>
I	* <i>ebin</i>
Ekv	* <i>ebče</i>

- verba

- 5 slovesných rodů
- negace *-ma-*, *-me-*
- min. 2 časy/2 způsoby*
- osoba*

- primárně nejspíše SOV

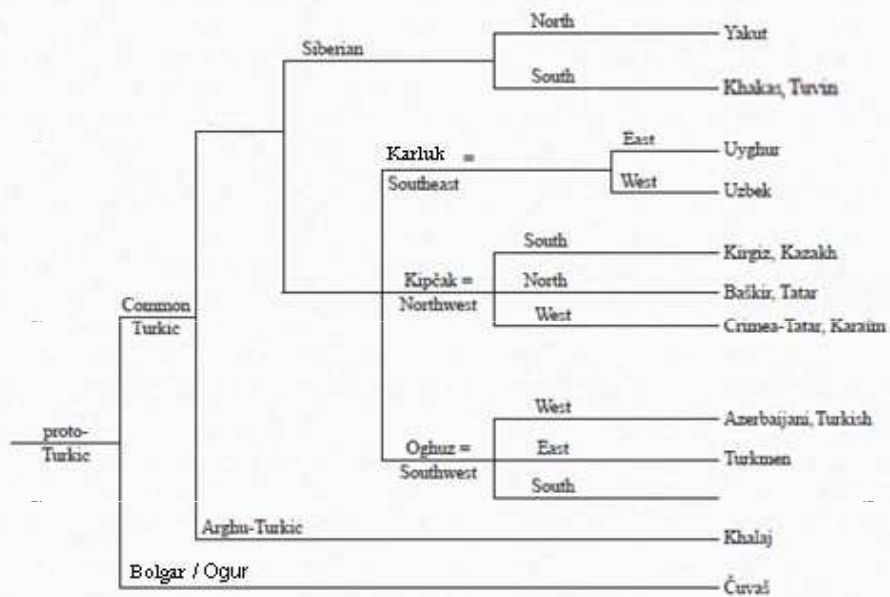
Stará turkičtina

- východní dialekt
 - základ obecněturkických jazyků
 - doložen od VII. do XIII. století
 - zhruba 200 nápisů,
několik rukopisů
 - ve fonologickém systému relativně malé množství změn oproti PT
 - morfologicky komplexnější
- západní dialekt
 - základ ogurských jazyků
 - užíván od cca V. do XIII. století
 - několik málo fragmentů;
glosy, přejímky
 - ve fonologickém systému patrná rozsáhlá redukce vokálů
 - špatně rekonstruovatelná morfologie

Stará turkická písma

- orchonské písmo čili turkické runy
 - užíváno od VIII. do X. století
 - semitského původu
 - (< písmo sogdské < syrské < aramejské < fénické)
 - psáno zprava doleva
- staroujgurské písmo
 - užíváno od VIII. do XVII. století
 - semitského původu
 - (< písmo sogdské < syrské < aramejské < fénické)
 - psáno vertikálně ve sloupcích řazených zleva doprava

Genealogický strom

Turkická jazyková rodina

- štěpení turkické jazykové rodiny
 - větve, podvětve
- jednotlivé podvětve
 - přináležitost jazyků ke konkrétní větvi

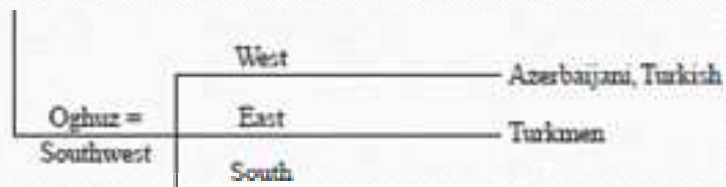
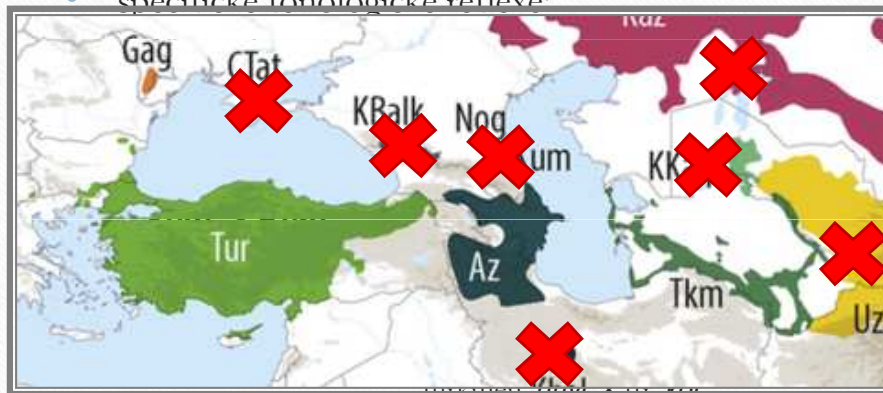
Obecněturkické jazyky

• spe
*
n
*
n
• spe
-l

Oguzské jazyky

- specifické fonologické reflexe:

- turečtina

- osmanská × moderní

Küçük kırmızı arabamı arkadaşlara yedi kayısıya satmayacağız.

- ázerbájdžánština

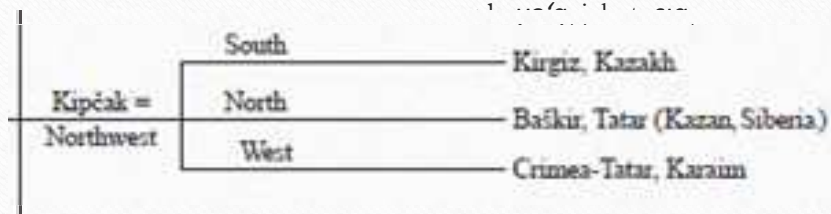
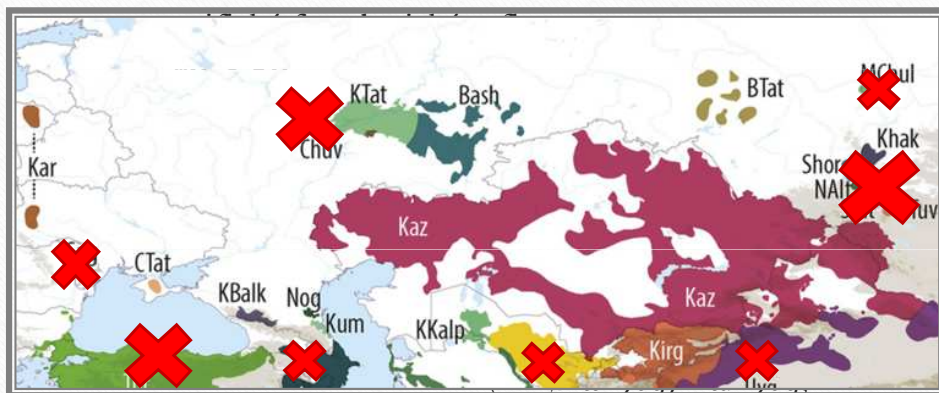
Kiçik qırmızı maşınımı dostlara yeddi ərikə satmayacağıq.

- turkmenština

- *s, z > [ʃ, ʒ]

Biz kiçi gyzyl maşynymy dostlara yedi eriğe satjak däl.

Kypčacké jazyky

- tatarština, baškirština

- ttr. (-)s-, -s, č, z, c- × bašk. (-)h-, -ś, s, ź, y-

Кече кызыл машинаны дусларга жиде абрикоска сатмаякбыз.

Кесе кызыл машинаны дусларга ете абрикоска натмаясакбыз.

- kazaština, kyrgyzština

- *yilig „teplý“ > kyrg. *jiluu* × kzch. *jili*

Киши қызыл машинаны достарға жети өрікке сатпаймыз.

Кичине кызыл машинаны достарго жети өрүккө сатпайбыз.

- krym. tatarština (+ krymčačtina^{☆□}),
karaimština^{☆□}

- silný turecký (oguzský) vliv

- krymč. *i/i > ɪ*, karaim. sponové sloveso *bar-* & SVO

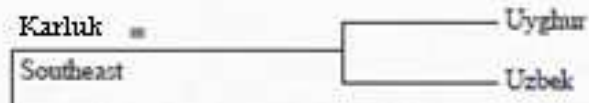
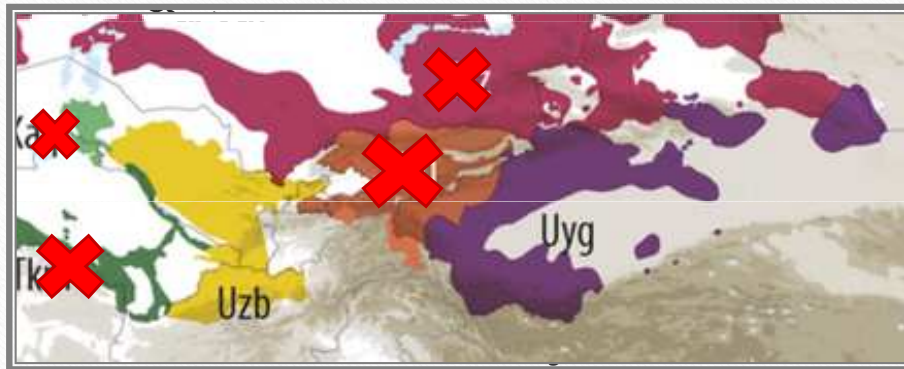
Кічик қызыл машинаны достларға яеди зердалығыға сатмачағыз.

Кучык кырымзы машинамы достларға яеди зердалығыға сатмачағыз.

Kiči kyzyl mašinamny dostlarha jedi zerdeligia satmasbyz.

Karlucké jazyky

- specifické fonologické reflexe:

- uzbečtina

- absence vokalické harmonie
- oguzský, kypčacký a karlucký dialekt
- silný tádžický vliv, $a > o$, ztráta $ö, ü$

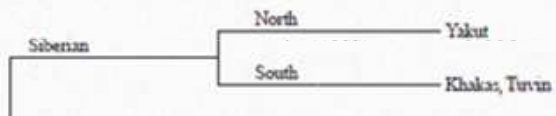
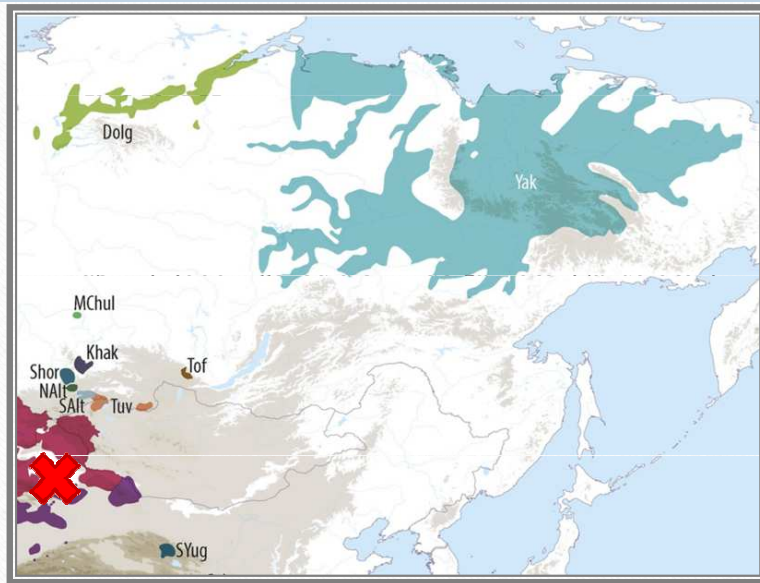
Kichik qizil mashinamni do'stlarga yetti o'rikka sotmayajakmiz.

- ujgurština (východní turkština)

- !! není pokračováním staré ujgurštiny
- silný arabsko-perský, čínský a ruský vliv

كىچىك قىزىل ماشىنىمنى دوستلارغا يەتتە ئۆرۈككە ساتمايمىز.

Sibiřské jazyky

***v > v/v² & *-č-/-ř-/-l- > -h-**

např. **kēče* „noc, včerejšek“ > jakut./dolgan. *kiehe*

× chakas. *kisee*

× tur. *gece*, uzb. *kecha*

× chaladž. *kīeçe*

***s- > Ø- | *s-g > -g**

např. **sarig* „žlutý“ > jakut./dolgan. *arii* × chakas. *sariğ*,

tuvan. *sarig* × uzb. *sariq*, uig. *sēriq*,

tur./kzch./ttr. *sari*, čuvaš. *šură*

× chaladž. *sāaruğ*

- jakutština (sacha)

Кыра кыһыл массыынабын доһотторго сэттэ абрикосга атыахпыт суоҕа.

- chakasština, tuvinština (+ stará ujgurština)

- tuvinština: jediná presovětská literární tradice

Кичиг хызыл машинаны нанчыларга чити абрикосха садбаспич.

Arguské jazyky

- specifické fonologické reflexe:

***h- > h- & *-d- > -d-**

např. **(h)adak* „chodidlo“ > chaladž. *hadaq* × azer./ttr. *ayaq*,
uzb. *oyoq*, jakut. *atax*,
chakas. *azax*, tuvin. *adak*

Argbu-Turkie

Khalaj

***v > v/v²**

např. **kěče* „noc, včerejšek“ > chaladž. *kîçe*
× jakut./dolgan. *kiehe*
× chakas. *kisee*
× tur. *gece*, uzb. *kecha*

**bîr* „jedna“ > chaladž. *bîr* × jakut./dolgan. *biir*
× chakas. *pir*, tur./kzch./uzb. *bir*

- chaladžština

- velmi silný perso(arabský) vliv
- nemá ustálenou psanou formu

Ogurské / bolgarské jazyky

- specifické fonologické reflexe:

***r > r & *y- > ś-**

Bolgar

Čuvaš

***b- > p- & *č > ś & -k/-g > -∅**

např. **burčak* „fazole“ > čuvaš. *pǎřsa* × tur. *burçak*,
ttr. *borçak*, uzb. *burchoq*

***si/sı, ti/tı > ş, ç & -n > -m**

např. **siarig* „žlutý“ > čuvaš. *şurǎ* × tur./kzch./ttr. *sarı*,
uzb. *sariq*, jakut. *arii*, chakas. *sariğ*
**tın* „dech“ > čuvaš. *çēm* × tur. *dinç*, ttr. *tın*, uzb. *tin*,
jakut. *tıın*, chakas. *tın*, chaladž. *tınc*

redukce vokálů

- čuvaština (+ bolgarština, chazarština)
 - silná palatalizace konsonantů
 - plurálový sufix *-sem*
 - prohozené pořadí nominálních sufixů
 - absence spony, redukce poss. sufixů

Эпир манан пёчэк хёрлө машинна туссене сичё абрикосийн сутмӓпӓр.

Tot' vše :)

- organizační věci
 - předtermín
 - termíny
 - čas
 - hodnocení
- dotazy
 - e-mail
 - 462357@mail.muni.cz